

ὁμοιότης, εἰκόνας λέγεται διὰ τὸ ἐμφαίνεσθαι αὐτῇ τὴν αἰτίαν ὅσον πρὸς τὴν ὁμοιότητα τοῦ εἴδους αὐτῆς, ὡς περ τὸ γεννηθὲν θερμὸν ἐμφαίνει τὸ γεννησάν πῦρ, ἢ ὁ τοῦ Ἑρμοῦ ἀνδριάς, τὸν Ἑρμῆν. Ἡ δὲ ἐν τοῖς ἄλλοις ἀποτελέσμασι τοῦ Θεοῦ, ὁμοιότης ἴχνους λέγεται, διότι οὐ τὸ εἶδος παρίστησιν, ἀλλὰ μόνον τὸ αἰτιώδες, καὶ ἴχνους παράστασις εὐλόγως λέγεται, διότι τὸ ἴχνος δείκνυσι κίνησιν τινος παρίόντος, ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνον, οἷός ἐστιν.

8. Ὅτι ἡ δημιουργία οὐκ ἀναμίγνυται τοῖς τῆς φύσεως ἢ τῆς τέχνης ἔργοις, ἀλλὰ προὔπκειται. Τὸ γὰρ γίνεσθαι καὶ τὸ δημιουργεῖσθαι τῷ ὑφαστῶτι μόνῳ κυρίως ἀρμόζουσιν, ὅπερ ἐστὶ τὸ σύνθετον, γινόμενον ἐξ ὕλης ὑπὸ τοῦ φύσει ποιούντος· τὸ δὲ εἶδος οὐ δημιουργεῖται ἢ γίνεται ἀλλὰ συνδημιουργεῖται, ἀρχόμενον εἶναι ἐνεργείᾳ ἐν τῷ συνθέτῳ, ἀλλ' οὐ γινόμενον καθ' αὐτό. Εἰ δὲ τὰ φύσει γινόμενα κτίσματα λέγονται, τοῦτ' ἐστὶ διότι ἡ τῆς φύσεως ἐνέργεια ἐκ τοῦ προὔποκεισθαι τὰς κτιστὰς ἀρχὰς ἐστίν. Οἱ δὲ λέγοντες δημιουργεῖσθαι τὸ φύσει γινόμενον ἀγνοοῦσι τὸ ὅτι τὸ εἶδος τὸ φυσικὸν οὐκ ἐστὶν ὑφαστῶς, ἀλλ' ὅ τί ἐστίν, ἀμαρτάνουσιν, οἷ μὲν αὐτῶν ἀνυπάρχοντα τὰ εἶδη τῇ ὕλῃ κεκρῦφθαι λέγοντες, οἱ δὲ, ὑπὸ τοῦ χωριστοῦ ποιούντος δημιουργεῖσθαι. Ἀλλὰ καὶ Αὐγουστίνος διακρίνει τὸ τῆς διαδοχῆς ἔργον, ὅπερ ἐστὶ τῆς φύσεως, τοῦ ἔργου τῆς κτίσεως.

Extraits de la Somme contre les Gentils.

Ἅτι οὐκ ἐξ ἀϊδίου ἢ κτίσις (1).

1. Ὅτι οὐκ ἀνάγκη, εἰ ὁ Θεὸς ἀϊδίος, καὶ τὰ κτίσματα ἀϊδια εἶναι. Οὔτε γὰρ ἐκ τινος ἀνάγκης ποιεῖ ὁ Θεός· οὐκ ἄρα ἀπολελυμένως ἀνάγκη τὰ κτίσματα ἐκ τῆς ποιητικῆς εἶναι αἰτίας· οὔτε τὸ τέλος τῆς θείας θελήσεως, ἐξ ἧς τὰ ὄντα, ἕτερόν ἐστὶ τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος· αὕτη δὲ οὔτε κατὰ τὸ εἶναι ἀπλῶς ἤρτηται τῶν κτισμάτων, καθ' αὐτὴν οὔσα ἐξ ἀνάγκης, οὔτε κατὰ τὸ εἶναι, καθ' αὐτὴν οὔσα τελεία ἀπλῶς. Οὔτε ἄρα ἀπὸ τῆς ποιητικῆς αἰτίας, οὔτε ἀπὸ τῆς τελικῆς δύνανται λαμβάνειν τὰ ὄντα τὴν ἀνάγκην τοῦ ἀεὶ εἶναι.

Ἄλλως τε, τὸ ἐξ ἀνάγκης προῖον τοῦ θελήσει ποιούντος τῷ λόγῳ τοῦ δέοντος πρόβεισιν· ὁ δὲ Θεὸς κατ' οὐδένα τρόπον τοῦ δέοντος τὰ κτίσματα παρήγαγεν, εἰ ἀπολελυμένως ἢ καθόλου αὐτῶν παραγωγῇ θεωροῖτο.

Ἐτι, οὐδὲν κωλύει τὴν μὲν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ ἀϊδίον εἶναι, τὸ δ' ἀπο-

22 Ce titre ne se trouve pas dans le texte, mais en marge seulement A

(1) Ici renvoi à la note suivante, écrite au bas du f.: Σημ. — ἐκ τοῦ κατὰ Ἑλλήνων ταῦτα, ἕως τοῦ τῆς (σελήνης) σημείου; voir plus loin, p. 383, ligne 35. Scholarios abandonne ici pour un instant la *Somme théologique*, et fait quelques emprunts à la *Somme contre les Gentils*, spécialement livre II, chap. 31, 46 sq.

τέλεσμα, ὅτε ἐξ αἰδίου προώρισεν. Τὸ γὰρ θελήσει ἢ τέχνη ποιῶν οὐ μόνον ὅπως τοιοῦτον γένοιτο τὸ ἔργον ἀφορίζει, ἀλλὰ καὶ ὁπότε, ὡς τὸ πόμα ὁ ἰατρός.

Ἄλλὰ καὶ ἡ ὑπεροχὴ τῆς θείας θελήσεως πρὸς τὴν κτίσιν ἐκ τοῦ μὴ αἰεὶ εἶναι τὰ κτίσματα μάλιστα φαίνεται, ἐναργεστάτου ἐντεῦθεν γινομένου, ὅτι πάντα τὰ ἄλλα αὐτὸν ἔχουσι τοῦ εἶναι δημιουργόν, καὶ ὅτι ἡ δύναμις αὐτοῦ οὐ δουλεύει πρὸς τὸ παράγειν τὰ τοιαῦτα ἀποτελέσματα, ὡσπερ ἡ φύσις πρὸς τὰ φυσικά.

10 Περὶ νοερῶν οὐσιῶν.

Ἵτι πρὸς τὴν τοῦ παντὸς τελειότητα ἔδει εἶναι κτίσματα νοερά, ἐν τῇ ἐσχάτῃ τῶν ὄντων κορυφῇ καθεστῶτα, καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐπιστρεπτικά, ὡς ὁ κύκλος, πάντων σχημάτων τελειότατος, καὶ ἡ κυκλοφορικὴ κίνησις, τῶν ἄλλων κινήσεων. Ἐπιστρέφουσι δὲ εἰς τὴν ἑαυτῶν 15 ἀρχὴν μάλιστα πάντων τὰ νοερά καὶ κατὰ τὸ εἶναι καὶ κατὰ τὸ νοεῖν, ἐπεὶ ὁ θεὸς νοῦς ἀρχὴ ἐστίν, ὡς δέδεικται, τῆς τῶν πραγμάτων παραγωγῆς.

Οὐκ ἔστι ἡ νοερά οὐσία σῶμα· οὐδὲν γὰρ σῶμα δύναται ἐτέρου σώματος οὐσιώδες εἶδος λαβεῖν, μὴ πρότερον φθαρέντος τοῦ ἑαυτοῦ· ὁ δὲ νοῦς οὐ φθείρεται ἀλλὰ καὶ τελειοῦται τὰ πάντων εἶδη λαμβάνων.

20 Καὶ ὅτι οὐδὲν ἐνεργεῖ εἰ μὴ κατὰ τὸ αὐτοῦ εἶδος. Εἰ τοίνυν ὁ νοῦς σῶμα εἴη, οὐχ ὑπερταθῆσεται ἢ τούτου ἐνέργεια τῆς τῶν σωμάτων τάξεως· οὐκ ἄρα νοήσει εἰ μὴ τὰ σώματα· τοῦτο δὲ ψεῦδος· πολλὰ γὰρ νοοῦμεν χωρὶς σώματος.

Ἵτι, ἀδύνατον δύο σώματα ἀλληλα περιέχειν· δύο δὲ νοῖ ἀλλήλους 25 περιέχουσι καὶ καταλαμβάνουσιν, ὅταν ἕτερος τὸν ἕτερον νοῖ.

Ἵτι, οὔτε πεπερασμένον ἂν εἴη οὔτε ἀπειρον σῶμα· ἀπειρον μὲν γὰρ σῶμα οὐδὲν ἐστίν ὅλως· πεπερασμένῳ δὲ σώματι ἀπειρον δύναμιν ἐνεῖναι, ἀδύνατον, οἷα ἡ τοῦ νοῦ δύναμις ἐν τῷ νοεῖν αὔξουσα ἐπ' ἀπειρον τὰ εἶδη τῶν σχημάτων καὶ τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν ἀναλογιῶν, καὶ τὰ εἶδη 30 γινώσκουσα, ἃ περιέχει τὰ ἀπειρα ἄτομα.

Ἀκολούθως, καὶ αἰὶός ἐστιν ἡ νοερά οὐσία, εἴπερ τὸ ἐξ ὕλης καὶ εἶδους σῶμά ἐστιν· οὐδεμία δὲ οὐσία νοερά, σῶμα.

Ἄλλ' οὐδὲ ὕλικόν εἶδος ἐστίν· οὐ γὰρ ἔχει τῆς ὕλης ἡρτημένον τὸ εἶναι ἐν τῇ πρὸς αὐτὴν συνθέσει.

35 Ἄφθαρτοι δὲ εἰσιν αἱ τοιαῦται οὐσίαι, εἴπερ πᾶσα φθορὰ κατὰ τινα χωρισμὸν ἢ τοῦ οὐσιώδους εἶδους ἐστίν, ἢ τοῦ κατὰ συμβεβηκός· ἐν αὐταῖς δὲ οὐκ ἐστίν ὕλης καὶ εἶδους σύνθεσις.

Ἵτι μόνῃ ἡ ἀνθρωπίνη ψυχῇ, νοερά οὐσία οὔσα, ὡς εἶδος ἐνοῦται τῷ σώματι, καὶ ἐντελέχεια, καὶ οὐ διὰ τοῦτο ὁ ἀνθρώπινος νοῦς οὐ δύναται λέγεσθαι χωριστός. Ἐν γὰρ τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ ἢ τε οὐσία αὐτῆς 40

θεωρείται καὶ αἱ δυνάμεις, καὶ κατὰ μὲν τὴν οὐσίαν αὐτῆς δίδωσι καὶ τῷ σώματι τὸ εἶναι, κατὰ δὲ τὴν δύναμιν τὰς ἰδίας ἐνεργείας ποιεῖ.

Ἔτι οὐ φθείρεται, φθειρομένου τοῦ σώματος· πᾶσά τε γὰρ νοερά οὐσία, ἀφθαρτος, | καὶ οὐδὲν ὑπὸ τοῦ τελειούντος φθείρεται. Ἡ δὲ f. 217 κατ' ἐπιστήμην καὶ ἀρετὴν τελείωσις τῆς ψυχῆς ἐν ἀποχωρήσει τινὶ τοῦ σώματος προαιρετικῆ γίνεται· πολλῷ μᾶλλον τελειώθησεται ἄρα καὶ οὐ φθαρήσεται καὶ κατ' οὐσίαν χωριζομένη.

Εἰ δὲ καὶ ἡ πρώτη ὕλη, τὸ πανδεχές, ἀφθαρτον κατ' οὐσίαν, πολλῷ μᾶλλον ὁ δυνάμει νοῦς, ὡς πανδεχῆς οὐκ αἰσθητῶν εἰδῶν, ὡς ἡ ὕλη, νοητῶν δέ.

Καὶ τὸ ποιῶν δὲ τοῦ ποιουμένου τιμιώτερον· ὁ δὲ ἐνεργεία νοῦς 10 ποιεῖ ἐνεργεία νοητά, ἅπερ, ἢ τοιαῦτα, ἀφθαρτα.

Ἄλλως τε τὸ φθειρόμενον ἢ τῇ ἐνεργεία τοῦ ἐναντίου φθείρεται, ὡς ἡ θερμὴ τῷ ψύχει, καὶ τῇ ψυχῇ οὐσία οὐσῆ οὐδὲν ἐστὶν ἐναντίον· ἢ τῇ φθορᾷ τοῦ ἰδίου ὑποκειμένου, ὡς ἡ ὄρασις τῇ φθορᾷ τῆς κόρης· ἢ δὲ ψυχῆ, εἰ καὶ εἰδός ἐστι τοῦ σώματος, ἀλλ' οὐκ ἠρτῆται αὐτοῦ τῷ εἶναι, 15 ἢ ἐπιλειπούσης τῆς ἰδίας αἰτίας· ἢ δὲ ψυχῆ οὐκ ἔχει ἰδίαν αἰτίαν, ἀλλὰ τὴν πρώτην πάντων αἰτίαν, αἰδῖον οὐσαν, καὶ οὐχ ὡς τὸ ἀέρος φῶς, τὸν ἥλιον, οὐ δύντος, σβέννυται.

Περὶ αἰρέσεως, πότερον, ποσαχῶς ἐστίν. 20

Ἰστέον ὅτι διχῶς τι πρὸς τὴν πίστιν ἀνήκει· ἓνα μὲν τρόπον, ἀντικρυς καὶ κατὰ προηγούμενον λόγον, ὡς περ τὰ θεόθεν ἡμῖν ἀρχοειδῶς παραδεδομένα, ὡς περ τὸ τὸν Θεὸν εἶναι ἐνιαῖόν τε καὶ τριαδικόν, ἢ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σαρκωθῆναι, καὶ τὰ τοιαῦτα· καὶ περὶ ταῦτα τὸ ψευδός τι νομίσαι, αὐτὸ τοῦτο αἰρέσεως αἴτιον, καὶ μάλιστα εἰ τῇ ἀγνοίᾳ καὶ 25 ἐνστασις συμπαραζευγνύοιτο· κατὰ δεύτερον δὲ λόγον εἰς τὴν πίστιν ἀνήκει, ἐξ ὧν ἔπεται τι ἐναντίον τῇ πίστει, ὡς εἰ τις λέγοι μὴ γενέσθαι τὸν Σαμουὴλ υἱὸν τοῦ Ἐλκανᾶ, ᾧ ἔπεται τὸ τὴν θείαν Γραφὴν εἶναι ψευδῆ. Περὶ τοῦτο τοίνυν ἔξεστιν ἀνευ κινδύνου τινὸς αἰρέσεως ψευδές τι δοξάζειν, πρὶν θεωρῆσαι ἢ νομίσαι ἔπασθαι τι τῇ πίστει ἐναντίον ἐκ τούτου, καὶ 30 μάλιστα εἰ μὴ μετὰ φιλονεικίας τῇ δόξῃ προσκείοιτο. Μετὰ δὲ τὸ φανερόν γενέσθαι καὶ μάλιστα διὰ τῆς Ἐκκλησίας ὠρίσθαι ἔπασθαι τι ἐκ τούτου ἐναντίον τῇ πίστει, ἀνευ αἰρέσεως οὐκ ἐστὶ περὶ τοῦτο πλανᾶσθαι, καὶ διὰ τοῦτο πολλὰ νῦν νομίζεται αἰρετικά, ἃ πρότερον οὐδαμῶς ἐνομίζετο δι' οὐ τὸ μὴ εἶναι δῆλον τί ἐκ τούτων εἶπετο. 35

Ἐντεῦθεν ἡ ἀκολουθία τῶν θεολογικῶν αὐθις.

20 πότερον, ποσαχῶς, corrigé de ποτε A · 36 Ces mots sont écrits en marge avec le signe convenu, conformément à la note précédente, p. 381, l. 37. Scholarios reprend la *Somme théologique* à la question XLVI

XLVI.

1. "Οτι τὰ κτίσματα οὐκ αἰεὶ ἦσαν, ἀλλ' ἤρξαντό ποτε τοῦ εἶναι· ἐν γὰρ δεκάτῳ ἐβδόμῳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην λέγεται· „Καὶ νῦν δόξασόν με, σύ, Πατέρ, παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ ἣν εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί“· καὶ ἐν ὀγδόῳ τῶν Παροιμιῶν· „Ὁ Θεὸς ἐκτίσατό με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ πρὸ τοῦ τὸν κόσμον ποιῆσαι“.

Ἐπειδὴ γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ θέλησις αἰτία τῶν ὄντων, ὡς δέδεικται, οὕτως ἀναγκαῖον εἶναι τινά, ὥσπερ ἀνάγκη καὶ τὸν Θεὸν αὐτὰ θέλειν. Ἀπολελυμένως δὲ οὐδὲν ὁ Θεὸς θέλει πλὴν ἑαυτοῦ. Οὐκ ἄρα ἀνάγκη τὸν Θεὸν θέλειν αἰεὶ εἶναι τὸν κόσμον, | ἀλλὰ τότε αὐτὸν εἶναι, ὅτε ὁ Θεὸς αὐτὸν εἶναι θέλει. Οἱ δὲ λόγοι, οἷς τίθησι τὴν αἰδιότητα τοῦ παντός Ἀριστοτέλης, ἀποδεικτικοὶ εἰσιν οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ κατὰ τι· ἀντιλέγει γὰρ θέσει τῶν ὑποτιθεμένων αὐτὸν ἤρχθαι τρόποις ἐναντίοις τῇ ἀληθείᾳ, ὡς ἐν τετάρτῳ τῶν Φυσικῶν καὶ πρώτῳ τῶν Περὶ οὐρανοῦ προβάλλεται
f. 217^v τινὰς δόξας, ἡγούν Ἀναξαγόρου, Ἐμπεδοκλέους καὶ Πλάτωνος, καὶ μαρτυρίαις παλαιῶν ἐτέρων ἐρείδεται, ὥστε οὐκ ἀποδείκνυσι· καὶ ἐν πρώτῳ τῶν Τοπικῶν· „Εἰσι, φησί, τινὰ προβλήματα διαλεκτικά, περὶ ὧν οὐκ ἔχομεν λόγους, οἷον τὸ τὸν κόσμον εἶναι αἰδίον“.

Τὸ δὲ ἐν πρώτῳ τοῦ Περὶ οὐρανοῦ κείμενον ἐπιχείρημα οὐ συμπεραίνει τὰ ἀφθαρτα μὴ ἄρξασθαι εἶναι ἀπλῶς, ἀλλὰ ὅτι οὐκ ἤρξαντο εἶναι διὰ κινήσεως φυσικῆς, ἣ ἄρχονται τὰ γεννητὰ καὶ φθαρτά. Καὶ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Φυσικῶν λέγει τὴν ὕλην εἶναι ἀγέννητον διὰ τὸ μὴ ἔχειν οὐσίαν ἐξ ἧς ἂν εἴη· καὶ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Περὶ οὐρανοῦ, τὸν οὐρανὸν ἀγέννητον διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἐναντίον ἐξ οὗ ἂν γένοιτο. Ἡμεῖς δὲ
20 φαμέν αὐτὰ παρήχθαι εἰς τὸ εἶναι διὰ δημιουργίας.

Ἄλλ' οὐδὲ μεταβολὴ ἔπεται οὔτε τῷ πρώτως κινουντι· ὁμοίως γὰρ εἶχεν· οὔτε τῷ πρώτως κινήτῳ· ἤρξατο γὰρ εἶναι, μὴ ὄν πρότερον· τοῦτο δὲ δημιουργία· ἡ δὲ οὐκ ἔστι μεταβολή, ὡς προείρηται.

Οὐδέ, εἰ αἰδίον ἔχει θέλησιν ὁ Θεὸς τοῦ ποιεῖν τι, καὶ αἰδίον αὐτὸ
30 προάγει.

Οὐδὲ φαντασία γοῦν τινος χρόνου μεσολαβεῖ, ὡς ἐν τοῖς μερικῶς ποιούσιν, ἀ καὶ χρόνον καὶ ὕλην προὑποτιθέασιν· τὸ δὲ καθόλου ποιῶν ὁμοῦ τῷ παντὶ καὶ τὸν χρόνον παρήγαγεν ἐν ᾧ τοῦτο ἐποίει. Ἐδωκε γὰρ τῷ ἰδίῳ ἀποτελέσματι χρόνον ὃν ἠθέλησε καὶ οὐ ἔδει πρὸς τὸ τὴν
35 αὐτοῦ δύναμιν φανερωθῆναι, ἣ φαίνοιτ' ἂν μᾶλλον ἐκ τοῦ μὴ αἰεὶ εἶναι τὸν κόσμον· τὸ γὰρ μὴ αἰεὶ ὄν ἀναμφισβήτητον ὡς αἰτίαν ἔχει· περὶ δὲ τοῦ αἰεὶ ὄντος ἀμφισβητοῖτ' ἂν.

Ὁ δὲ χρόνος, ὃς νοεῖται ἐν τῷ τὸν Θεὸν εἶναι πρὸ τοῦ κόσμου, διαρκεία

φανταστός ἐστίν, οὐ πραγματικῶς ὑφ'εστῶς, ὡσπερ τῷ λέγειν ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν φανταστὸν νοοῦμεν τόπον.

Εἰ δὲ ὑποκειμένης τῆς ἐνεργείας ἔπεται τὸ ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ καθὼς ἀπαιτεῖ τὸ εἶδος, ὅπερ ἐστὶ τῆς ἐνεργείας ἀρχή· ἐν δὲ τοῖς θελήσει ποιοῦσι τὸ προληφθὲν καὶ προορισθὲν ὡς εἶδος λαμβάνεται, τῆς ἐνεργείας ὄν ἀρχή. Ἐκ τῆς αἰδίου τοίνυν τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας οὐκ αἰδίου ἀποτέλεσμα ἔπεται, ἀλλ' οἷον ὁ Θεὸς θέλει, ὥστε δηλαδὴ ἔχειν τὸ εἶναι μετὰ τὸ μὴ εἶναι.

2. Ὅτι τὸ ἦρχθαι τὸν κόσμον οὐκ ἀποδεικτικόν ἐστὶ συμπέρασμα, ἀλλὰ τῆς πίστεως ὑπόθεσις, ἣν οὐ δυνατόν δείκνυσθαι ἀποδείξει, ἀλλὰ πῖσται εἰληφθαι· πιστεύω γάρ, φαμέν, εἰς ἓνα Θεὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὡσπερ ἔχει καὶ τὸ τῆς Τριάδος μυστήριον. Οὐ δύναται δὲ ἀποδεικνυσθαι ἢ τοῦ κόσμου καινότης οὐτ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ κόσμου· ἀρχὴ μὲν γάρ τῆς ἀποδείξεως, τὸ τί ἦν εἶναι· ἕκαστον δὲ τῷ λόγῳ τοῦ εἶδους ἀφαιρεῖ τοῦ ἐνταῦθα καὶ τοῦ νῦν· ὅθεν ἀδύνατον δείκνυσθαι τὸν κόσμον μὴ εἶναι αἰεὶ, ἢ τὸν ἄνθρωπον, ἢ τὸν λίθον· οὐτ' ἐκ τῆς νῦν καὶ θελήσει ποιούσης αἰτίας· οὐδεὶς γάρ λόγῳ ἐξιχνιάσαι τὴν θείαν θέλησιν δύναται. Ὅθεν οὐδὲ χρὴ πειρᾶσθαι ἀποδεικτικοῖς λόγοις τὰ περὶ τούτων τοὺς ἀπίστους πείθειν· ὅλη γὰρ γέλωτος τὰ τοιαῦτα ἂν εἴη αὐτοῖς, νομίζουσιν ἡμᾶς διὰ τῶν τοιούτων λόγων προστίθεσθαι τοῖς τῆς πίστεως.

3. Ὅτι ἡ τῶν ὄντων κτίσις ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ χρόνου γέγονεν, ὡς τὸ γράμμα λέγει· „Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν“. Τὸ δὲ ἐν ἀρχῇ τριχῶς νοεῖται· ἢ ὅτι ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ χρόνου, κατὰ τῶν τιθέντων τὸν κόσμον καὶ τὸν χρόνον αἰδίου· ἢ ὅτι ἐν τῷ Ἰῶ, κατὰ τῶν τιθέντων μίαν ἀρχὴν τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἄλλην τῶν κακῶν· ἢ ὅτι ἀντὶ τοῦ πρὸ πάντων, κατὰ τῶν τιθέντων τὰ σωματικὰ μεσιτευόντων τῶν ἀσωμάτων γενέσθαι· τέσσαρα γὰρ ὁμοῦ λέγονται δημιουργηθῆναι· ὁ ἔμπυρος οὐρανός, ἡ σωματικὴ ὕλη, τῷ τῆς γῆς ὀνόματι δηλουμένη· ὁ χρόνος, καὶ ἡ ἀγγελικὴ φύσις.

Μετὰ τὴν εἰς τὸ εἶναι τῶν κτισμάτων πρόοδον, θεωρητέον ἂν εἴη περὶ τῆς αὐτῶν διακρίσεως, καὶ πρῶτον καθόλου.

XLVII. — Περὶ τοῦ πλήθους ἢ τῆς διακρίσεως τῶν ὄντων.

1. Ὅτι τὸ τῶν πραγμάτων πλῆθος καὶ ἡ διάκρισις ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν· „Διεχώρισε γάρ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ σκοτοῦ καὶ ὕδατα ἐξ ὕδάτων“. Τὸ γὰρ τὴν ὕλην αἰτίαν εἶναι τῆς διακρίσεως, ἢ μόνην, ὡς ὁ Δημόκριτος καὶ οἱ ἀρχαῖοι φυσικοὶ πάντες ἐτίθουν, ὡς εἶναι κατ' αὐτοῦς ἐκ ταυτομάτου τὴν τῶν ὄντων διάκρισιν· ἢ τὴν ὕλην

21 Gen. 1, 1

29 en marge dans A: Περὶ τῆς διακρίσεως τῶν ὄντων

84 Gen. 1, 4, 6

μετὰ τοῦ ποιούντος νοῦ, ὡς Ἀναξαγόρας ἐτίθει ἔλκειν τὸν νοῦν τὸ μεμιγ-
 μένον τῇ ὕλῃ καὶ διακρίνειν οὕτω τὰ ὄντα, τοῦτο ἅπαν ἀδύνατον· δέδεικται
 γὰρ καὶ τὴν ὕλην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δεδημιουργηθῆαι. Ὅθεν, εἴ τις διὰ τὴν
 ὕλην διάκρισις ἐστίν, εἰς ἄλλην αἰτίαν ἀνάγεται. Καὶ ὅτι ἡ τῶν ὄντων
 6 διάκρισις κατὰ τὰ ἴδια εἶδη ἐστίν· ἡ δὲ ὕλη διὰ τὸ εἶδος ἐστίν, ἀνείδεος
 f. 218^v οὔσα ἑαυτῇ, | ἔν' ἣ ἐπιτηδεῖα τοῖς διαφόροις εἶδεσιν.

Καὶ τὸ τοῖς δευτέροις ποιητικοῖς ἀποδίδοσθαι τὴν τῶν ὄντων διά-
 κρισιν, ὃ ἐστίν Ἀβινσένου δόξα, λέγοντος, ὅτι ὁ Θεὸς τῷ νοεῖν ἑαυτὸν τὴν
 πρώτην παράγει νόησιν, ἣς τὸ εἶναι οὐκ ἐστίν αὐτή, καὶ διὰ τοῦτο ἐκ
 10 δυνάμεως καὶ ἐνεργείας σύγκειται· αὕτη δὲ ἡ πρώτη νόησις, νοοῦσα μὲν
 τὴν πρώτην αἰτίαν, τὴν δευτέραν παράγει νόησιν· νοοῦσα δὲ ἑαυτὴν, ἣ
 μὲν δυνάμει ἐστίν, τὸ τοῦ οὐρανοῦ παράγει σῶμα, ὡς δὲ ἐνεργείᾳ οὔσα,
 τὴν τοῦ οὐρανοῦ ψυχὴν· καὶ τοῦτο τοίνυν ἀδύνατον. Ἀποδέδεικται γὰρ
 τὸ δημιουργεῖν μόνου εἶναι τοῦ Θεοῦ· ἄλλως τε ἀπὸ τύχης προῆει ἂν τὸ
 15 πᾶν ὡς ἐν τῇ συνδρομῇ τῶν πολλῶν ποιητικῶν γίνεται, καὶ οὐκ ἐκ τοῦ
 σκοποῦ τοῦ πρώτου ποιούντος. Ἀλλὰ τὸ ἀληθές ἐστίν, ὅτι ἐκ τῆς θείας
 σοφίας ἐστίν ἡ τῶν ὄντων διάκρισις, ὃ φησι Μωϋσῆς, τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ
 διακεκρίσθαι αὐτά, ὃς σοφίας ἐστὶ σύλληψις· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τό· „Εἶπεν
 ὁ Θεός· γεννηθήτω, καὶ ἐγένετο, καὶ διεχώρισεν ὁ Θεός“.

20 2. Ὅτι αὐτὴ ἡ θεία σοφία καὶ τῆς ἀνισότητος τῶν ὄντων αἰτία
 ἐστίν. Οὐκ ἂν ἦν τὸ πᾶν τέλειον, εἰ μιᾶς μόνῃς ἀγαθότητος βαθμὸς ἐν
 τοῖς οὖσιν ἠύρισκετο, καὶ διὰ τοῦτο, ὡσπερ ἡ ὕλικὴ διάκρισις ἐκ τοῦ Θεοῦ
 ἐστίν, ἣ τὰ ἄτομα διακρίνονται, οὕτω καὶ ἡ εἰδική, ἣτις ζητεῖ τὴν ἀνισό-
 τητα διὰ τὸ ὡσπερ ἀριθμοὺς εἶναι τὰ εἶδη τῶν ὄντων, ἐν οἷς τὸ εἶδος
 26 ποικίλλεται προσθέσει ἢ ἀφαιρέσει μονάδος.

3. Ὅτι ὁ κόσμος εἷς ἐστὶ καὶ οὐ πλείους· „Ὁ κόσμος, γὰρ, φησί,
 δι' αὐτοῦ ἐγένετο“. Καὶ δῆλον, ὅτι εἷς ἐστὶ τῇ τῆς τάξεως ἐνότητι, ἄλλων
 μερῶν αὐτοῦ πρὸς ἄλλα τεταγμένων καὶ [πρὸς] αὐτὸν τὸν Θεὸν· οἱ δὲ μὴ
 σοφίαν τινὰ τάττουσαν αἰτιώμενοι τοῦ κόσμου, ἀλλὰ τὸ αὐτόματον, ὡς
 30 Δημόκριτος ἐκ τῆς τῶν ἀτόμων συνδρομῆς, καὶ πλείους ὑπετίθεσαν κόσ-
 μους. Ἀριστοτέλης δὲ ἐκ τῆς ἐνότητος τῆς τάξεως τοῦ παντὸς συμπεραίνει
 τὸ ἐνιαῖον τοῦ διοικούντος Θεοῦ, καὶ ὁ Πλάτων ἐκ τῆς τοῦ παραδείγματος
 ἐνότητος ἀποδείκνυσι τὴν τοῦ κόσμου ἐνότητα, ὡσπερ εἰκασθέντος.

36 XLVIII. — Περὶ τοῦ κακοῦ.

1. Ὅτι οὐκ ἐστὶ φύσις τις τὸ κακόν, ὡς φησι Διονύσιος ἐν τῷ περὶ
 θείων ὀνομάτων, ὅτι τὸ κακόν οὐκ ἐστὶν ὑφ' ἑστώως, οὔτε ἀγαθόν· θάτερον
 γὰρ τῶν ἀντικειμένων διὰ τοῦ ἐτέρου γινώσκειται· ἐκ δὲ τοῦ λόγου τοῦ

ἀγαθοῦ, τὸ ἐφετόν· πᾶν δὲ ἐφίεται τοῦ ἰδίου εἶναι καὶ τῆς οἰκείας τελειότητος· ὅθεν τὸ εἶναι καὶ ἡ τελειότης ἐκάστου ἀγαθοῦ λόγον ἔχει, | καὶ διὰ τοῦτο τῷ τοῦ κακοῦ ὀνόματι σημαίνεται ἀπουσία μᾶλλον ἀγαθοῦ f. 219 καὶ εἶδους καὶ τοῦ εἶναι. Ὅθεν οὐχ ὑφραστῶς ἐστίν, οὔτ' ἀγαθὸν τὸ κακόν, οὔτε ὄν ὄλως, εἰ πᾶν τὸ ὄν, ἢ τοιοῦτον, ἐστίν ἀγαθόν. 6

Τὸ δὲ ἐν ταῖς κατηγορίαις, ὅτι τὸ ἀγαθὸν καὶ κακὸν οὐκ ἐν γένει, ἀλλ' αὐτὰ εἰσιν ἄλλων γένη, τὸ δὲ γένος φύσις τίς ἐστίν, κατὰ τὴν τῶν Πυθαγορείων εἴρηται δόξαν, οἱ τὸ κακὸν φύσιν τινὰ ὑπελάμβανον, ὡς καὶ ἄλλα παραδείγματα ἐν τῇ λογικῇ τίθησιν, ἐνδοξα τοῖς ἄλλοις, οὐχ ἑαυτῷ. Ἡ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν γένη λέγει τῶν ἐναντίων, διότι ἡ ἕξις καὶ ἡ 10 στέρησις ἐστίν ἡ πρώτη ἐναντιότης, ὡς ἐν τετάρτῳ τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ φησιν· ἐν πᾶσι γὰρ τοῖς ἐναντίοις θάτερον ἀτελές ἐστὶ τῇ πρὸς τὸ λοιπὸν παραθέσει· καὶ ὡς πᾶν εἶδος ἀγαθοῦ λόγον ἔχει, οὕτω καὶ πᾶσα στέρησις καθὼς τοιαύτη, κακοῦ λόγον.

Εἰ δὲ καὶ ἐν τοῖς ἠθικοῖς διαφορὰ συστατικὴ ἐστὶ τὸ κακόν, ἀλλ' οὐχ 15 ἢ κακόν, ἀλλὰ τῷ τοῦ συνεζευγμένου ἀγαθοῦ λόγῳ, οὗ ἀγαθοῦ στοχάζεται ὁ ἐν τῷ ἠθεῖ ἀμαρτάνων, ὡσπερ τέλος τοῦ ἀκολάστου ἐστίν οὐχὶ τὸ ἐνδεῖν τοῦ κατὰ τὸ ἀγαθὸν λόγου, ἀλλὰ τὸ κατὰ τὴν αἴσθησιν ἠδὺ ἄνευ τῆς πρὸς τὸν λόγον τάξεως· διὸ καὶ ἐκ τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ ἐπάνοδος γίνεται πρὸς τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' οὐκ ἐκ παντὸς κακοῦ· οὐ γὰρ ἐκ τῆς τυφλότητος. 20

Εἰ δὲ καὶ ποιεῖν τι λέγεται τὸ κακόν, ἤγουν φθείρειν τὸ ἀγαθόν, οὐ διὰ τοῦτο καὶ φύσις τίς ἐστίν· τὸ γὰρ ποιεῖν τριχῶς λέγεται· ἢ εἰδικῶς, ὡς ἡ λευκότης τὸ λευκὸν ποιεῖ· ἢ ποιητικῶς, ὡς ὁ ζωγράφος ποιεῖ τὸν τοῖχον λευκόν· ἢ τελικῶς, ὡς τὸ τέλος τὸν ποιῶντα κινεῖ. Ποιεῖ οὖν τὸ κακὸν εἰδικῶς οὐχ ὡς στέρησις, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀγαθόν, ὃ τούτῳ συνέζευκται, 25 ἢ φησι Διονύσιος, ὅτι τὸ κακὸν οὐκ ἐνεργεῖ, οὔτ' ἐπιθυμεῖται εἰ μὴ τῇ τοῦ συνεζευγμένου ἀγαθοῦ δυνάμει· καθ' αὐτὸ δὲ ἀτελές ἐστὶ, καὶ παρὰ τὸν σκοπὸν, καὶ παρὰ τὴν βούλησιν. Οὕτω φθείρει τὸ ἀγαθὸν τῷ τῆς αὐτοῦ στερήσεως λόγῳ, ὅτι αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ ἐστὶ στέρησις, αἰτιωδῶς δέ, οὐδαμῶς.

2. Ὅτι τὸ κακὸν εὐρίσκεται ἐν τοῖς οὖσιν ἀναγκαίως· ἄλλως γὰρ τὰ 30 κωλύματα πάντα καὶ αἱ δίκαι, τῶν κακῶν οὖσαι, ἀνγροῦντο ἄν. Ἀπαιτεῖ δὲ καὶ ἡ τοῦ παντὸς τελειότης ὡσπερ τῶν ἀνισοτήτων τῶν ὄντων ἐν τοῖς διαφόροις βαθμοῖς τῆς ἀγαθότητος, οὕτω καὶ τὸ δύνασθαι τινὰς ἀποπίπτειν τῆς τελειότητος, καὶ ἔνια αὐτῶν καὶ ἀποπίπτειν, ἐν ᾧ ὁ τοῦ κακοῦ συνίσταται λόγος. Εὐρίσκεται οὖν τὸ κακὸν ἐν τοῖς πράγμασιν, ὡς καὶ ἡ 35 φθορά, | κακόν τι οὔσα. f. 219 v

Ἰστέον δέ, ὅτι τὸ κακὸν καὶ τοῦ ἀπλῶς ὄντος καὶ τοῦ ἀπλῶς μὴ ὄντος ἀφίσταται, ὅτι μέθ' ἕξις ἐστίν, οὔτ' ἀπόφασις καθαρὰ, ἀλλ' ὡσπερ

38 μέθ' ἕξις sic A pour μέθεξις.;

στερήσις, καὶ ὅτι διχῶς λεγομένου τοῦ ὄντος, ὡς ἐν πέμπτῳ τῶν μετὰ τὰ φυσικά, ὃ σημαίνει τοῦ πράγματος τὴν ὄντοτητα, καὶ ὃ σημαίνει τὴν τῆς προτάσεως ἀλήθειαν, ἐν συνθέσει οὖσαν καὶ τῷ ἐστὶ γνωριζομένην, καὶ τοῦτο τὸ ὄν ἐστὶ ὃ ἀποκρινόμεθα πρὸς τὴν τοῦ εἰ ἐστὶ ζήτησιν· κατὰ τὸ
 6 δεύτερον σημαίνον, πᾶσα στερησίς ἐστὶν ἐν τῷ δεκτικῷ· τοῦτον δὲ τὸν τρόπον καὶ τὸ κακὸν ὄν λέγεται, καὶ ὅτι ὁ Θεὸς καὶ ἐκ τῶν κακῶν εὖ ποιεῖν δυνατός. "Ὅθεν πολλά ἂν ἀνηρέθησαν ἀγαθὰ, εἰ μὴ τὸ κακὸν συνεχώρει· οὐ γὰρ ἂν ἐγένετο πῦρ, μὴ φθειρομένου ἀέρος· οὐτ' ἂν ἡ τοῦ λέοντος συνετηρεῖτο ζωὴ, εἰ μὴ ἦν τὸ τὸν ὄνον φονεύεσθαι· οὐτ' ἂν ἐπαι-
 10 νος ἦν δικαιοσύνης, εἰ μὴ ἦν ἀνομία καὶ ἀδικία.

3. "Ὅτι ὡς ἐν ὑποκειμένῳ ἐστὶ τῷ ἀγαθῷ· ἀναίρεσιν γὰρ ἀγαθοῦ σημαίνει, οὐκ ἀποφατικῶς· ἦν γὰρ ἂν τὰ μὴ ὄντα, κακὰ, καὶ τὰ ὄντα αὐτά, διὰ τὸ τόδε τὸ ὄν μὴ ἔχειν ἑτέρου πράγματος ἀγαθόν· ἀλλὰ στε-
 15 ρητικῶς, ὡσπερ ἡ τῆς ὄψεως στερησίς λέγεται τυφλότης. Εἶδους δὲ καὶ στερήσεως ὑποκείμενον ἐν ἐστὶ καὶ ταυτόν, ὡς τὸ διαφανές, τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ σκότους, καὶ ἡ πρώτη ὕλη, εἶδους τε καὶ στερήσεως· τὸ δὲ εἶδος ἐστὶν ἀγαθόν, ὡς ἐντελέχεια καὶ τελειότης, καὶ τὸ ὑποκείμενον ἀγαθὸν τῇ πρὸς αὐτὸ τάξει· ὡς γὰρ δυνάμει ὄν, οὕτω καὶ δυνάμει ἀγαθόν. "Ἐστὶ δὲ ἐν ὑποκειμένῳ ἀγαθῷ τὸ κακὸν οὐ τῷ ἀντικειμένῳ αὐτῷ, ἀλλ' ἑτέρῳ
 20 τινί· τῆς γὰρ τυφλότητος ὑποκείμενον οὐχ ἡ ὄψις, ἀλλὰ τὸ ζῷον.

4. "Ὅτι τὸ κακὸν οὐ δύναται φθεῖρειν ὅλον τὸ ἀγαθόν. Τριχῶς γὰρ τὸ ἀγαθόν· πρῶτον, τὸ ἀντικείμενον τῷ κακῷ, ὃ διὰ τοῦ κακοῦ παντελῶς ἀναιρεῖται, ὡς τὸ φῶς, διὰ τοῦ σκότους. Δεύτερον, τὸ ὑποκείμενον τῷ κακῷ ἀγαθόν, καὶ ἡ τοῦ ἀέρος οὐσία τῷ σκότει, καὶ τοῦτο οὐτ' ἀναιρεῖ-
 25 ται, οὐτ' ἐλαττοῦται. Τρίτον, ἡ τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὴν ἐντελέχειαν ἐπιτηδειότης, ὃ ἐλαττοῦται μὲν, οὐκ ἀναιρεῖται δὲ παντάπασιν ὑπὸ τοῦ κακοῦ· ἡ γὰρ ἐπιτηδειότης, μεταξὺ οὖσα τοῦ ὑποκειμένου καὶ τῆς ἐντελε-
 χείας, ἢ μὲν ἀπτεται τῆς ἐντελεχείας, ἐλαττοῦται τῷ κακῷ· ἢ δὲ ἔχεται τοῦ ὑποκειμένου, μένει. Δεῖ δὲ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἐλάττωσιν τὴν τοιαύτην
 30 οὐ κατὰ ἀφαίρεσιν λαμβάνειν, ὡσπερ τὴν ἐν τοῖς ποσοῖς ἐλάττωσιν, ἀλλὰ
 f. 220 κατὰ τὴν ἐν ταῖς ποιότησι καὶ τοῖς εἶδεσιν ἄνεσιν, | ἥτις γίνεται αὐξο-
 μένων ἐν τῷ ὑποκειμένῳ τῶν διαθέσεων, τῶν ἐναντίων ταῖς διατιθείσαις αὐτὸ πρὸς τὴν ἐντελέχειαν.

5. "Ὅτι τὸ κακὸν διαιρεῖται εἰς τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν δίκην ἐν τοῖς
 35 ἐκουσίοις θεωρούμενον· ἡ γὰρ ἀφαίρεσις ἐστὶ τῆς ὀφειλομένης ἐνεργείας, καὶ ἐστὶν ἁμάρτημα· ἡ ἀφαίρεσις ἐστὶ τοῦ εἶδους ἢ τῆς ὀλοκληρίας, καὶ λόγον ἔχει ποινῆς.

6. "Ὅτι πλέον ἔχει τοῦ λόγου τοῦ κακοῦ ἢ ἁμαρτία· ἡ γὰρ ποινή ἐστὶν ὅτε ἰατρεία ἐστίν, ἵνα φυλαξώμεθα τὴν ἁμαρτίαν, ὡς ὁ ἰατρὸς τέμνει
 40 μέλος, ἵνα μὴ τὸ πᾶν σῶμα φθαρῇ.

XLIX. — Περὶ τῆς τοῦ κακοῦ αἰτίας.

1. Ὅτι κατὰ τὸν Αὐγουστίνον ἐν τῷ κατὰ Ἰουλιανοῦ, οὐκ ἔστι παντελῶς ἕτερόν τι, ὅθεν ἠδύνατ' ἂν τὸ κακὸν ἀνακύψαι πλὴν τοῦ ἀγαθοῦ. Δεῖ μὲν γὰρ ἔχειν τινὰ αἰτίαν ἀμηγέπη τὸ κακὸν· ἢ γὰρ ἔνδεια ἔκ τινος αἰτίας ἐστὶν ἐξελκούσης τὸ πρᾶγμα τῆς οἰκείας διαθέσεως· τὸ δὲ εἶναι αἰτίαν τῷ ἀγαθῷ προσήκει ὡς ὄντι. Καὶ ὅτι μὲν αἰτιὸν ἐστὶ τῷ ἀγαθῷ τὸ κακὸν ὡς ἢ ὑλικὴ αἰτία, εἴρηται· ὑπόκειται γὰρ τὸ ἀγαθὸν τῷ κακῷ. Εἰδικὴν δὲ αἰτίαν οὐκ ἔχον, στέρησις τοῦ εἶδους ὄν· οὔτε τελικὴν, στέρησις ὄν τῆς πρὸς τὸ τέλος τάξεως, ἔχει μὲντοι γε ὡς ποιητικὴν, οὐ μὴν καθ' αὐτήν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός, εἴτε ἐν τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ πράγματος εἴη τὸ κακὸν 10 διὰ τινὰ ἀσθένειαν τῶν τῆς ἐνεργείας ἀρχῶν, ἢ τοῦ ποιούντος εἴτε πρώτως εἴτε ὀργανικῶς, ἢ τῆς κινητικῆς δυνάμεως, ἢ ἐκ μόνης τῆς ἀνεπιτηδειότητος τοῦ ὀργάνου, ὡν τὰ παραδείγματα φανερά, εἴτε ἐν τῷ ἀποτελέσματι εἴη, ὃ γίνεται διὰ τὴν τῆς ἐνεργείας αὐθις ἔνδειαν, τὴν προδιχηρμένην, ἢ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς ὕλης. Ταῦτα δὲ πάντα κατὰ συμβεβηκός ἐστὶν αἰτία 16 τοῦ κακοῦ· πᾶσα γὰρ ἔνδεια καὶ ἀσθένεια ἐν τῷ ποιεῖν συμβαίνει κατὰ συμβεβηκός τῷ ἀγαθῷ, ᾧ καθ' αὐτὸ προσήκει τὸ ποιεῖν.

2. Ὅτι ὁ Θεὸς οὐκ ἐστὶν αἰτιὸς τοῦ κακοῦ. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν αὐτῷ ἀσθένεια τις, ἀλλὰ τελειότης ἄκρα· ὅθεν τὸ τῆς ἐνεργείας ἀσθενούσης συνιστάμενον κακὸν οὐκ εἰς αἰτίαν ἀνάγεται τὸν Θεόν, ἀλλὰ μόνον τὸ ἐν 20 τῇ τινῶν φθορᾷ συνιστάμενον. Φανερόν γὰρ ὅτι τὸ εἶδος, ὅπερ ὁ Θεὸς ἀρχοειδῶς βούλεται ἐν τοῖς οὐσι παράγειν, τὸ τῆς τάξεως τοῦ παντός ἀγαθόν ἐστὶν, ἣτις ἀπαιτεῖ εἶναι τινὰ καὶ ἐκλείπειν δυνάμενα, ποτὲ δὲ καὶ ἐκλείποντα, καὶ οὕτως ὁ Θεός, τῷ δημιουργεῖν τὸ τῆς τάξεως τοῦ παντός ἀγαθόν, ἐπομένως καὶ ὡσπερ κατὰ συμβεβηκός καὶ φθορᾶς αἰτιὸς 26 γίνεται, ὡς | ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν· „Κύριος θάνατοί καὶ ζωογονεῖ“. f. 220 v Τὸ δὲ ἐν τῇ Σοφίᾳ· „Ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν“, νοεῖται ὡς οὐ καθ' ἑαυτὸν δηλαδὴ τὸν θάνατον βουλόμενος, εἰς δὲ τὴν τοῦ παντός τάξιν ἀνήκει καὶ ἢ τῆς δικαιοσύνης τάξις, ἢ ἀπαιτεῖ τὸ τοῖς ἁμαρτάνουσι δίκην ἐπάγεσθαι· καὶ οὕτως ὁ Θεός ἐστὶν ἀρχὴ κακοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἢ τιμωρία, 30 οὐ μὲντοι τοῦ κακοῦ ὃ ἐστὶν ἁμαρτία.

3. Ὅτι οὐκ ἔστι τι ἄκρον κακόν, ὅπερ ἐστὶ κακοῦ παντός αἰτιον. Τὸ γὰρ ἄκρον ἀγαθὸν δέδεικται αἰτιον παντός ὀπωσοῦν ὄντος.

Ἔτι, ὁ τοῦ κακοῦ λόγος μάχεται τῷ λόγῳ τῆς πρώτης ἀρχῆς, πᾶσι μὲν, ὅτι πᾶν κακὸν αἰτιον ἔχει τὸ ἀγαθόν, πᾶσι δὲ, ὅτι καὶ τὸ κακὸν οὐ 36 δύναται εἶναι αἰτιον εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκός, καὶ οὕτως οὐ δύναται πρώτη εἶναι αἰτία, εἴπερ ἢ κατὰ συμβεβηκός αἰτία ὑστέρᾳ ἐστὶ τῆς καθ' αὐτήν,

5-6 τὸ δὲ εἶναι αἰτίαν deux fois écrit A
36 après αἰτιον A répète εἶναι

26 I Reg. 2, 6

27 Sap. 1, 13

ὡς ἐν δευτέρῳ τῶν Φυσικῶν. Ἐπλανήθησαν δέ τινες, καὶ δύο ἀρχὰς ἔθεντο ἐκ τοῦ μὴ ἐννοῆσαι τὴν καθόλου αἰτίαν ὄλου τοῦ ὄντος ἀλλὰ τὰς μερικὰς αἰτίας τῶν μερικῶν ἀποτελεσμάτων, καὶ ἐκ τοῦ τὴν περὶ τοῦ ἀγαθόν τι εἶναι κρίσιν μὴ λαβεῖν καθ' αὐτὸ καὶ κατὰ τὴν πρὸς τὸ ὄλον τάξιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν πρὸς τι μερικὸν τάξιν· πᾶν δέ, εἰ καὶ τῇ μερικῇ τάξει ἐνδέχεται μὴ συμφωνεῖν ποτε, ἀλλ' ἐν τῷ ὄλῳ τεταγμένως τὴν ἑαυτοῦ χώραν κατέχει. Εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ἐπ' ἀπειρον προΐεναι ἐν ταῖς τῶν κακῶν αἰτίαις, οὐκ ἀνάγκη τιθέναι ἐν πρῶτον κακόν, τῶν ἄλλων αἰτίον, ἀλλὰ δεῖ αὐτὰ εἰς τινα αἰτίαν ἀνάγειν· αὕτη δ' ἂν εἴη ἡ πάντων τῶν ὄντων αἰτία καὶ ἀγαθῶν, ἀγαθὴ οὐσα, ἐξ ἧς προΐασι καὶ τὰ κακὰ κατὰ συμβεβηκός, ὡς προείρηται.

Traité des anges.

15 L. — Περὶ τῶν ἀγγέλων ἀπολελυμένως.

1. Ὅτι ὁ ἀγγελος πάντῃ ἐστὶν ἀσώματος, ὡς ἐν τοῖς Ψαλμοῖς λέγεται· „Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα“. Ζητεῖται γὰρ πρὸς τὴν τοῦ παντός τελειότητα εἶναι τινα καὶ νοερά κτίσματα· τὸ δὲ νοεῖν οὐκ ἔστιν ἐνέργεια σώματος, οὔτε τινὸς δυνάμεως σωματικῆς· πᾶν γὰρ σῶμα ἐνταῦθα
20 καὶ νῦν ὀρίζεται.

2. Ὅτι οὐκ ἔστι σύνθετος ἐξ ὕλης καὶ εἶδους. Ἀδύνατον γὰρ τὴν νοεράν οὐσίαν οἰαδήποτε ὕλη συνεῖναι, διότι ἡ ἐνέργεια τῷ τρόπῳ τῆς οὐσίας τοῦ πράγματος συνάδει· τὸ δὲ νοεῖν, ἐνέργεια πάντῃ ἄυλος, ὁ δῆλον ἐκ τοῦ ταύτης ἀντικειμένου, παρ' οὗ πᾶσα ἐνέργεια τὸ εἶδος δέχεται
25 καὶ τὸν λόγον. Οὕτω δὲ ἕκαστον νοεῖται, καθὼς τῆς ὕλης χωρίζεται· καὶ γὰρ τῶν ἐν ὕλη ἀτόμων εἰδῶν ὁ νοῦς οὐκ ἐπιλαμβάνεται καθόσον εἰσι
f. 221 τοιαῦτα. Ὅθεν ἡ νοερά οὐσία καὶ ἄυλος. | Ἔστι μέντοι γε ἐν τῷ ἀγγέλῳ δύναμις καὶ ἐνέργεια καὶ ἡ κατ' αὐτὰς σύνεσις, ἧ φασὶ τινες συγκεῖσθαι τὸν ἀγγελον ἐκ τοῦ ἧ ἔστιν καὶ ὁ ἔστιν, ἧ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ ὁ ἔστιν, ἃ
30 ἐν τῷ Θεῷ μόνῳ οὐ διενήνοχεν, ὃς μόνος ἐνέργεια καθαρὰ.

3. Ὅτι οἱ ἀγγελοι ἐν πλήθει εἰσι πολλῶ, ὡς ἐν τῷ Δανιήλ λέγεται· „Χίλια χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύριαι μυριάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ“, διότι ὅσῳ τινὰ μᾶλλον εἰσι τέλεια, τοιούτον παρὰ Θεοῦ ἐν μείζονι ὑπερβολῇ δεδημιούργηται. Ὡσπερ δὲ ἐν τοῖς σώμασι κατὰ τὸ μέγεθος ἡ
35 ὑπερβολή, οὕτως ἐν τοῖς ἀσωμάτοις κατὰ πλήθος δύναται εἶναι. Ὅρωμεν δὲ τὰ ἀφθαρτα σώματα, τελειότερα τῶν σωμάτων ὄντα, ἀσυγκρίτως κατὰ μέγεθος ὑπερβάλλοντα τῶν σωμάτων τῶν φθαρτῶν· ἡ γὰρ ὄλη σφαῖρα